

Огляд книжок і рецензії

СОНЕТИ ШЕКСПІРА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У нас — два переклади: 1) Ігоря Костецького у вид. „На горі“, Мюнхен 1968; 2) Дмитра Паламарчука у вид. „Дніпро“, Київ 1966. Про перший переклад ми вже висловилися в „Листах до читачів“, Нью-Йорк, США, жовтень 1960. Ми назвали його еміграційним досягненням. Перекладач заважав собі чимало труднощів, беручи також до уваги чужу літературу предмету. Був у такому щасливому положенні, що міг користуватися англійською, американською і німецькою літературами, тому що в них знайшов багато цінних думок про сонети Шекспіра. Очевидно, читав і переклад в російській мові Маршана, мабуть там найбільше вдалий. Назвав також українські переклади і висловився про них.

Ми й далі не згодні зі скорочуваним сів у Костецького — радий рими і ритму, як мил. лб. убил. забут і я.

Ігор Костецький думає, що він скопіював істоту Шекспіра, сам себе цитує, — „що Шекспір нічого не створив, але багато осяяв“. Такі поетські, як Річард III, Генрі V, Гамлет, Король Лір, Прометей, Каліббан, Антоній і Клеопатра та інші — відомі у всьому культурному світі і абсурдом є називати це нічим. Сонети належать до лірики і в деяких з них, як і в деяких інших поезіях Шекспіра проявляється великим мистецтвом і зрівнявся з найбільшими поетами. Перекладач висловився єдино: і про деякі сторінки Михайла Ангела і Річарда Вагнера і це для нього дуже ризиковано, тому що треба кудись більше знати, щоб так висловлюватися. Про Шекспіра рішучо знаємо замало, щоб робити далекодучі заключення. Ми й на Гоголя не кидали б камінем. М. Гоголь правдиво все життя, а при кінці життя залишився самітним і без засобів до життя. Шекспір довів для своєї родини шляхетський титул, помагав матеріально, а для своїх найближчих закупив найбільший і найперший дім у Стретфорд, куди виїхав на відпочинок, п'ять років перед смертю. Жив 54 роки, що на той час вважалося нормальним. За час своєї творчості дав дуже багато, заслуговує на нашу пошану і прославлення, тому що й досі культурний світ не видав більшого драматурга.

Вступ до перекладу Д. Паламарчука написав Болеслав Бульський. — Ступінь обожнення друга спонукав деякого до здогаду, що тут у Шекспіра маємо до діла з гомосексуальністю. Тому що

такого здогаду не внісено для дії в його драматичній творчості, що творить його головний дії ми скоріше прихилилися до думки тих, що такий погляд перекладач, подібно як це мало місце у Гоголя. Бульський посилався на те, що в режисері був відомий погляд Пяткова, що ставив дружбу вище любові. Гуманісти вважали чоловічу любов за щось вище від любові чоловіка і жінки.

Початків сонетів дощукуються в Провансі, називаючи вітатк Петарку (1304 — 1374), вплив якого як сонетиста дуже поширився в Італії і Англії. Впроваджуючи нову віршову форму до Англії, Байет (1503 — 1542) змодифікував італійську форму до трьох кватренів і кінцевого дворядка. Граф Генрі Гавард Сари (1510 — 1542) змодифікував римування впроваджуючи власний зразок, як АРАВА ВІВГ ДЕДЕ ЕС. Для сонета прийнято п'ятистопний ямб. Шекспір користувався цією новою формою сонета і її названо шекспірівською.

Не багатьох поетів пробувало овоїх сил в писанні сонетів, тому що це важка поетична форма. Найвідоміші сонетисти в Англії писали в другій половині 16 віку, як Сер Філіп Сідні, Едмунд Спенсер, Джеймс Дрейтон, Марло, Грін і Шекспір. Мода писати сонети захлинула також Шекспіра. Його сонети появились р. 1609, мабуть без відома автора (Кілька з них появились під кінець 16 віку, також без відома автора).

Шекспірові сонети критики поділили на дві групи: 1) Від 1 — 126; 2) Від 127 — 152. Два кінцеві сонети мали б бути переріркою прещкої поезії з п'ятого віку по нар. Христа (Дж. Е. Пойлер. Дзе Рідел ов Шекспірс Сонетс (Ст. 4. Нью-Йорк 1962). Перша група сонетів мала б мати відношення до чоловіка, протектора поета, що його поет прославляв за фізичні і духові прикмети. Молодому друтові доряджує одружитись, щоб стати учасником вічності, продовжуючи свій рід. Поет обіцяв прославити віршом, який є тривкішим засобом від інших пам'ятників — в мармурі чи бронзі.

Кого вважати протектором, не легко сказати: мабуть графа Садзевтона. Дивно, що хоч протектор був волею, про це немає згадки в сонетах. З ліній він був гарний, але також одиноким з найрозпусніших на дворі Єлизавети. Цей граф робив повстання проти Єлизавети р. 1598, тому Шекспір не міг ідентифікувати свого станіща з його ж — весь час. — Друга частина сонетів подає від-

ношення поета до брутетки — мабуть до кількох жінок.

Лія Памбрука як протектора поетів писав також з Шекспіром, тому що для видавця як сонетів, так і фоліо (Перше видання творів Шекспіра) був потрібний сильний і багатий протектор. Він за короля Джеймса займав посаду Чемберлена, замісником двірським церемоніалом і мажорантськими справами — принаймні мав відношення до цих справ, як довірений король.

Сонети до 126 мали б мати відношення до брутетки (чи до жінки). Та ми знаходимо в цьому 18 сонетів, що в них уявляється взаємні між чоловіком і жінкою (чи жінкою). Ось ці сонети: 29, 61, 62, 88, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 98, 99, 106, 109, 110, 117. І ще в сонетах, в яких не можна визначити, чи в них мова про чоловіка чи жінку. — Друга частина сонетів — це взаємні до брутетки (чи до жінки). В сонеті 152 мова про зламання шлюбного приречення, що його допустились — він і вона. Здогадується, що для сонетів другої частини відбувалася різниця з дією сонетів першої частини.

Дехто з учених вважає написання сонетів на роки 1593 — 1596. Є ще й такі, що думають, що деякі сонети були написані під кінець 1580-х років (Батлер). Інші знову думають, що деякі сонети написані тих пір, як рік 1603.

Вже під сам кінець 1590-х років писання сонетів вигасало і їх вважали риторичною вправою, а не виявом мистецтва.

Безсмертя через поезію обіцяв поет своєму протекторові в сонетах — як тільки цей оженився і привів на світ спадкоємця — 18, 55, 65, 74, 77, 81, 105.

Замітимо, що Шекспір згадує смерть у своїх сонетах, ось як у 71, 73, 74, 75, 87, 107 і 146. Ми не знаємо, які події привчили його до згадки про смерть. Та сам поет мав досить нездійснену молодість — міг бути свідком смерті чи з нападком Великої Армади на англійські береги, чи при поширенні заразливої хвороби, що навіть довела до закриття театрів на два роки.

Як поет Шекспір мав свою думку про відтворення правди в творі? Про це мова в сонеті 21. Це мабуть звернення до поетів, що подібно як Лілі перекладали свої твори прикрасами. Нам здається, що Шекспір ще пошукував правду з красою.

В сьм. 69 пише, що вийшов з низів і тому йому часом дечого бракує до справляного життя. Він деінде пише також про панський ласку, в якій легко власти на саме дно (сон. 25).

Є ще згадка про мажоранте

жостя актора, де треба пережити з однією передмістю в друге, треба перевозитися з однієї місцевості в іншу. Замітимо, що в сонеті 127 Шекспір чорну краску вмістив в оберт красн (Практично уявив це пізніше в „Отелі“).

В сонеті 129 мова про полове розшир, яка веде на бездоріжжя скоріше, ніж екажує правдивий життєвий шлях. Взаємні до жінки нерозриваються у пекло.

Думки висловлені в другій частині сонетів є суперечливі думками висловленими в першій частині. В першій частині заохочував до одруження, щоб через нього стати учасником вічності. В другій частині старався познати чари жінки, що йому вдається. Доглянувши напівжінки, він її відкидає. Та в закінченні виявляється, що обоє зламали шлюбне приречення. Він ще й визнає, що він на двадцять років більше проживе супротивно невірності.

Англійський критик Карлділ уявляв Шекспіра і Данте „святими поетів“, віддаючи перевагу Шекспірові. Славилі багату образність поезії Шекспіра, а також високе мистецтво його форми, ритмики і римування. Мають сонети вирости з панської забави, яку то забаву треба досконало вивчити, беручись до одруження цією поетичною формою. Вони може причинитись до виявчєння власної мови, але не кожний може до неї взятись.

Сонети Шекспіра є добрим джерелом до вивчення духовості Шекспіра, який ставив духовний світ вище матеріального (сон. 146). Хоч не все з зразком в поєвіях Шевченка, то ми й сподіваємося, щоб заглибитись в духовність поета. Формальна сторінка Шекспіра є краща від Шевченка, але не забуваймо, що Шевченко писав свої поезії у важких роках свого заслання. Про поезії Шевченка ми писали в Записках ІНТШ, р. 1965.

Переклад І. Костецького вважаємо вартісним, хоч і етапом до чогось кращого. Його архаїзми — часом перешкодою в розумінні тексту. Але не слід забувати цей переклад поетам, студентам, вдумливим читачам. Він був часом шорстким і це може сліди епохи, з якої походить. Другий переклад буває знову часом співочим, що мабуть не було інтенцією Шекспіра надавати такий характер творів. В тристаттєвому народженні Шекспіра ми мали нагоду прислухатись цікавий доповіді про Шекспіра, що її ви-

*) В тридцятих роках американка Кароліна Сперджен написала твір Дзі Імелішери Верлд ов Шекспір, що в ньому авторка виказала, як дуже образливо Шекспіра залежна від життя на рідні і від любові трифодії в актора В. Б.

голошував один англійський професор університету. Він мабуть знав цілого Шекспіра напам'ять. Коли ми спитали його про вплив народньої поезії англійської на Шекспіра, то його відповідь була, що такого впливу не було. Для мене ця відповідь була сумнівною, але літературі до цієї теми ми не могли розшукати.

Переклад Паламарчука попередив вступом Болеслав Бульський. Він так пише про перекладача: „Д. Паламарчук бездоганно володіє віршем і мовою“ (Ст. 26). А про переклад має такі слова: „Є, ясна річ, переклади кращі і гірші, як і в кожного, що береться за ці твори надзвичайної складності. Проте вже тепер можна сказати, що переклад Паламарчука стане цінним надбанням нашої літератури.“ (Ст. 27).

Для нас ці слова задовольняють про появу нового поета. Його мова і вірш є його добрим, необхідним для кожного поета. Його мова є чиста. Користування такими чужими словами як — цнота, воля, добродіть не є необхідні коли є свої відповідники. У першому перекладі чужих слів є кудись більше — в збіранні з архаїзми. В тій мові все може бути вдало, де розвій мови був безперервний, що, на жаль, не мало в нас місця.

Сподіваємося, що Д. Паламарчук виробить із цього перекладача, мистецтвом якого небагато пишмемників володіє в літературі. Вірш у нього гладкий, що не завжди згідно з оригіналом. Є в нього порівняння традиційні, чого немає в англійській мові. Він старався передати вигукані ритми і рими, а це часом дійсно і шкодить для змісту. Ці речі важко вирішити і краще їх залишити поетам, щоб вони найкращі приклади твору засвоювали рідній мові. Трапляється в ньому перепевдженні змісту, а не переклад та такі речі трапляються в перекладах, тому що мови мають власні вимоги, що їх не легко задовольнити.

Ми звертаємо увагу на підхід до перекладу, з'ясований проф. Вотсоном Киркпатриком в його творі Е. Сладс ов Кенеді, Торонто 1967, ст. 56-76. В обох перекладах була добра воля дати добрий переклад і вони по змозі виконали своє завдання. Коли ми назвали недостатність то на те, щоб їх виравити в новому виданні.

Наші звичаї про переклад Паламарчука є загальною характеристикою і рідко входять у подробиці. Коли мова про цілі сонети, то ми маємо такі окреслення для деяких з них: Сон. 89 нерівний перекладом; сон. 83 — перепевджений, зам. перекл.; сон. 148 — дослівний перекладом; сон. 151 — вигукано частину.

Кілька заваг маємо щодо перекладу кінцевого дворядка: Перекладач змінив дворядок у та-

ких сонетах: 117, 141, 144, 147. Навдало переклад його о сон. 40 і 80. Дав загальний переклад о 49, 58, 93, 104. Перекладач дворядок в сон. 94.

Загальною одні дворядок в оригіналі і в перекладах обох названий автором:

„For I have sworn thee fair, and thought thee bright, Who art as black as Hell, as dark as night.“ (сон. 147)*

Переклад Костецького:
Бо світлим заклала моя річ
Тебе — той чорний ад, ту темну шч.

Переклад Паламарчука:
Я ж присягав, знесиленої украї.
Що пелла морок — найсвітліший рай.

Переклад Костецького цяв разом кращий за переклад Паламарчука. Цитуємо ще переклад (60 сонетів) обох перекладачів (До оригіналу мусіли читати самі заглянути — порівнювати тексти).

Переклад Костецького:
Мов річок хвилі на узбережжю

рпш
Спишуть на край біг пашпх сях
мнхут.

Замішшш попередню, а шпр
стремліш.

В рух наперед волп всі рухтсь
тут.

Те, що вродит світлішшй океан.
Впопзає в зрілість, має в ній
влпщє.

Тоді б'є в нпбх затемнєшш птаган.
І Час свій даток зводьтш ппппєш.
Час перетне квітучий тоді блиск
І приє рпшбпг між брпб красн.
Спожнє сль землі селі на зпск.
І не мопє шщо його конє.
І все ж моп хвала тобі трпшна.
Бєсплн в ній його шорстнн руна.

Переклад Паламарчука:
Як хвилі вчуть на узбережжю ріви
Так п небути і паші мчуть

хвлпшп:
Одну поглнєш впчпстп глпбпш,
На змпу її уже наступлш лпше.

Народженє під блиском осплпшм
До сонп ппєтьш, зрпчпч вєзрпшм.
А там вєстє затемнєшш пад нпм,
І Час дари свої стпнл без втрпм;
Цпйт пчпстп бєзжпльпо обрпш.
І лпчт бєзпчпстп чолп красн,
І все жпше лпгєш, мов травл,
На плут неутпмленп косп.
Та ппрш мпй протп смертп сщлп
стале

І захпстпть твоє лпце коханє.
Цпм разєм переклад Паламарчука бпльш удалпй.

З кпйськпго впданнл беремо
щє слова, якп вказуєтш на те, чпм
Шекспір прптлгєш читача в сонетах.
Щє робптш вн тпм, що (ст. 28) „осєдлєш в своїх сонетах цпрпур прпщлєш, вжпше коханєш, стппкпсть вдатп, свптлпй розум, чпстоту вєзємнєш між лпщпм.“

Д-р Володимир Безушко
*) Shakespeare The Complete Works Edited by G. B. Harrisson. Harcourt, Brace & World, Inc., New York, Burlingame 1952. ст. 1622.

сійський словарь" (1899) і підготував: „Історичний словник українського языка“. Словникова праця велася також у лівденно-західній частині України. На Закарпатті Л. Чопей видав „Русько-мадьярський словар" (1883), в Галичині три роки пізніше вийшов „Малоруско-німецький словар" Євгена Желеховського, термінологічні словнички Івана Верхратського. Найбільшим досягненням у словництві є „Словар української мови" Бориса Грінченка, що вийшов з початку XX-го століття.

Словникова праця мала велике значення для вивчення лексичного скарбу мови і для її літературного розвитку.

Наукове вивчення літературної мови і спрямування її до уніфікації продовжувались у працях граматичних А. Кримського, Є. Тимченка, С. Смоль-Стоцького і Ф. Гартнера.⁷⁸⁾

Незадовільно розвивалася мова преси, у другій половині 19-го ст. на Наддніпрянщині, через „укази" українська преса не існувала. Вся пресова діяльність сконцентрувалася у Львові, де виходили — „Зоря", „Житє і слово", „Драва", „Народ", „Хлібороб", а від 1898 року „Літературно-Науковий Вісник". У Чернівцях друкувалася „Буковина", а на Закарпатті „Наука".⁷⁹⁾

Сконцентрування публіцистичної, наукової і видавничої праці в Галичині виявило свій від'ємний вплив на розвиток літературної мови. Галицькі діалекти, давно відірвані від великого масиву української мови, задержали значну кількість архаїчних елементів у лексиці, фонетиці, морфології. Тяжко приходилось українським письменникам з Галичини працювати над мовою та підтатати її до рівня вже виробленої літературної мови. Живі галицькі діалекти широким струмом проходили у літературні та наукові твори, писані в Галичині. Щобільше, діалекти втискалися навіть у твори придніпрян-

ських письменників, що друкувались у Львові — І. Нечуй-Левицького, Бориса Грінченка, Лесі Українки, Володимира Самійленка, Степана Васильченка, Панаса Мирного, Олени Пчілки.

Заїснування такого стану в друкованому українському слові дало причину до мовної дискусії, яка в кінцевому висліді явилася дуже корисною для українського мовного процесу.

Першим, що розпочав цю дискусію, був Борис Грінченко, „великий сторож чистої мови". В 1891 році він помістив у „Правді" ч. 8-10 свою статтю: „Галицькі вірші" і „Додаток до замітки: „Галицькі вірші". (Зоря ч. 24) та „Кілька слів про нашу літературну мову" („Зоря" ч. 15-16, 1892).⁸⁰⁾

Предметом критики Бориса Грінченка була лексика письменників з Галичини, такого типу: „верем'я, скала, ідо, стон, пристанище". Б. Грінченко критикував нові ковані слова на означення, що вже давно існували в літературній мові, наприклад: „Вбачливо" замість обачно, „провіди" замість одвідни, „світлице" замість світило та багато інших. Він критикував і висмівав морфологічні форми типу: „тихов водов, тобой", підкреслював невідповідні лексеми у різних зворотах. Дуже гостро висунув проти такої термінології, „галицько-руський язык". Як немає „київсько-руського" або „буковинсько-руського" языка, так не може бути й „галицько-руського языка". Існує тільки одна українська мова, спільна для всіх українців. Він постійно вказував на неконечність дбати про одність літературної мови:

„Прийшов час, коли мусимо дбати про єдність, про одну духовий напрям, а значить і про одну літературну мову."⁸¹⁾

Слідом за Борисом Грінченком багато письменників включилося в мовну дискусію. Агатангел Кримський написав „Наша языкова скрута та спосіб зарадити лхкові". Володимир Самійленко з причини дискусії на-

писав про красу мови, про чужу лексику в мові: „Дбаймо про фонетичну красу мови", „Чужомовні слова в українській мові". І. Нечуй-Левицький опублікував „Сюгочасне літературне прямування". На мовні теми писала Леся Українка, Павло Грабовський, Степан Васильченко.

Іван Франко видрукував цілий ряд полемічних писань, як: „Говоримо про вовка — скажімо за вовка", „Етимологія і фонетика в южноруській літературі", „Літературна мова і діалекти", „Азбучна війна в Галичині", „Щирість току і ширість переконань". Крім того Іван Франко насвітлював мову поодиноких письменників, як В. Самійленка, М. Старицького, та писав про мовні проблеми у листах до різних письменників.⁸²⁾ Він вивчав причини, які вплинули на розвиток української мови в Галичині. Вказував на те, що Галичина довгі століття внаслідок історичних подій жила відокремленим життям від усіх земель України. Заперечував закиди Б. Грінченка щодо лексики. Інколи з сатирою та іронією доказував, що багато слів, які, на думку Б. Грінченка, є нібито московські, насправді — стародавні українські слова, що збереглися тільки серед широких верств селянства в Галичині. При тому поет покликуювався на Тараса Шевченка й на словник Желіховського. Також доказував, що письменники з Галичини радо вивчають свою мову, засвоюють її багатства, бо йдеться не про роздвоєння, навіть не про перевагу галицьких діалектів у літературній мові, але тільки і виключно про одність і одноцілість української літературної мови, чого ще, на його думку, в дійсності не було:

„Мені бажалося би своїми увагами докинути цеглину до взаємного порозуміння між українцями і галичанами на полі язиковім і таким способом причинитися до полагодження одного дуже важного питання — будучої єдності нашої літературної мови."⁸³⁾

(Далі буде)

82) Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови, стор. 8-55, Т. 2.

83) Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови, Т. 2, стор. 18.

78) Там же, стор. 316.

79) Курс історії української літературної мови, Т. I, стор. 316.

80) Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови, Видав. „Радянська школа", Київ 1961, Т. 2, стор. 125-126.

81) Там же, Т. 2, стор. 148.